

П. ПРОВОЗИН

Реліквії Великої Вітчизняної війни у зібранні Новгород-Сіверського краєзнавчого музею

Новгород-Сіверський краєзнавчий музей – відділ історико-культурного заповідника “Слово о полку Ігоревім” – протягом багатьох років збирає матеріали про події Великої Вітчизняної війни на території району, про участь новгород-сіверців у боях з фашистами на фронтах, у партизанському і підпільному русі.

На основі зібраних реліквій створена постійна експозиція, яка щорічно доповнюється новими матеріалами.

Відкриває експозицію репродуктор, з якого житель Новгорода-Сіверського Степан Олегович Василець 22 червня 1941 року слухав промову Молотова про початок Великої Вітчизняної війни. Тут же документ, написаний простим олівцем, – “Акт приємки тракторів, евакуированих из Новгород-Северской МТС в Саратовскую область”, поруч – перепустка № 32518 від 24 вересня 1943 року на ім'я директора МТС Валентина Йосиповича Козачка на право повернення до вже визволеного від фашистів Новгорода-Сіверського.

Великий інтерес відвідувачів викликають експонати, що розповідають про тимчасову окупацію 1941 – 1943 років. Фото і 14 хірургічних інструментів знайомлять з новгород-сіверцем лікарем-хірургом М.В. Кастогаровим. У 1942 році він потрапив у полон і перебував у м. Ямпіль. Відпущений на волю, Микола Васильович організує підпільний шпиталь для лікування поранених радянських воїнів. На питання представників окупаційної адміністрації Кастогаров відповідав, що лікує хворих на тиф, тому німці до нього не заходили. Відважному лікареві вдалося поставити на ноги 29 офіцерів Радянської Армії. Коли Ямпіль захопили партизани з'єднання О.М. Сабурова, лікар разом зі своїми пацієнтами пішов бити ворога. Про подвиг М.В. Кастогарова йдеться у книзі В.В. Бобильова “Сабуровцы”, виданій в Іжевську в 1978 році. Того ж року рідні Миколи Васильовича передали до Новгород-Сіверського краєзнавчого музею його матеріали.

Про жорстокість окупаційного режиму красномовно свідчить звичайна дошка розміром 65 x 46 см. На ній темною фарбою російською і німецькою мовами написано оголошення комендатури про те, що особи, які наблизяться до залізничного полотна ближче ніж на 100 метрів, будуть розстрілюватися німецькими солдатами без попередження. Дошку знайшов на горищі в 1984 році мешканець міста Сергій Леонідович Левдик.

Дорогами війни від Москви до Берліна пройшов старший лейтенант Георгій Якович Дмитрієв. Після смерті героя, у 1981 році його удова передала до музею польову сумку, фронтний блокнот, патронташ, мандоліну, на якій він грав у перервах між боями.

Не можна оминути увагою парадний мундир генерал-майора Б.А. Хазанова, почесного громадянина Новгорода-Сіверського, переданий до музею в 1984 році. В роки війни Борис Абрамович очолював великий оборонний завод по виробництву далекобійних морських гармат у Красноярську. На заводі працювало 23000 робітників. За уміле керівництво і високий професіоналізм Б.А. Хазанов був нагороджений орденами Леніна, Трудового Червоного Прапора, Червоної Зірки, багатьма медалями.

У 1990 році вийшла його книга “Подвиг одного заводу”.

Учасниками громадянської і Великої Вітчизняної воєн були полковники у відставці Тимофій Федорович Сергійчик та Михайло Васильович Ромченко. Їхні долі схожі. У вересні 1917 року М.В. Ромченко організував на Новгород-Сіверщині загін Червоної гвардії, у лютому 1918 року він і Т.Ф. Сергійчик брали участь у боях частин Червоної Армії з німцями біля Гомеля, після громадянської війни – служили в армії. Не раз приїздили вони до рідного міста. Під час однієї із зустрічей подарували музею свої парадні мундири, фронтіві фляжки, інші речі.

Поряд з парадними мундирами – фронтова гімнастерка жителя Новгорода-Сіверського, підполковника артилерії у відставці Олега Павловича Згутницького. Учасник оборони Москви, Сталінградської битви, визволення Польщі, Чехословаччини, він прославився у знаменитій танковій битві біля с. Прохорівка, командуючи артилерійською батареєю. За Курську битву Згутницький був нагороджений орденом Олександра Невського. Нині ця нагорода зберігається в Новгород-Сіверському музеї.

Серед тих, хто допомагав вижити блокадному Ленінграду, був шофер, рядовий Володимир Панасович Провозін. На своїй вантажівці він возив до нескореного міста продовольство і боеприпаси. В машині не було дверцят, адже так швидше можна вискочити з кабіни, коли фашисти починали бомбардувати колону, яка рухалася “Дорогою життя”. Червоноармійську книжку і посвідчення до медалі “За оборону Ленінграда” разом з іншими документами передала до музею дружина Провозіна.

Чимало раритетів представлено у розділі, присвяченому історії партизанського руху на Новгород-Сіверщині. Уродженцем с. Кролевець-Слобідка Новгород-Сіверського району є М.Г. Салай. Він – учасник громадянської війни: у 1918 році на чолі партизанського загону вів бої проти німецько-австрійських окупантів, потім у лавах Червоної Армії воював проти білогвардійців. У березні 1943 року Український штаб партизанського руху направив його для організації боротьби в тилу ворога на Полтавщині. Невдовзі невелика група виросла у з’єднання, яке налічувало 650 бійців. Після визволення Полтавщини з’єднання перейшло на правий берег Дніпра, успішно взаємодіяло з регулярними частинами Радянської Армії південніше Києва і на Житомирщині. Михайло Гордійович був нагороджений орденами Богдана Хмельницького 1-го ступеня, Червоного Прапора. Останні роки жив і працював у Москві. Помер у 1955 році, похований на Ваганьківському кладовищі. Переважна більшість особистих речей і документів, що висвітлюють участь М.Г. Салая у Великій Вітчизняній війні, в тому числі нагороди, зберігаються у Центральному музеї збройних сил у Москві. До Новгорода-Сіверського на прохання працівників музею рідні партизанського ватажка надіслали фото, кобуру від пістолета, трофейні термос і саперну лопатку.

Комісаром партизанського загону ім. К.Є. Ворошилова з’єднання О.М. Сабурова був уродженець с. Мурав’ї заслужений вчитель України Борис Єлисейович Гуд, який нині проживає у Харкові. Його фото, ремінь, трофейні німецькі ложка, виделка, тарілка, якими він користувався під час війни, експонуються в музеї.

Представлені також партизанські квитки Петра Тимофійовича Варгана, Петра Івановича Сигути, Степана Васильовича Тимошенка – бійців Чернігівсько-Волинського з’єднання партизанських загонів під командуванням двічі Героя Радянського Союзу О.Ф. Федорова.

У вересні 1943 року частини 48-ї та 65-ї армій Центрального фронту визволили територію району від фашистських окупантів. Капітан 162-ї Середньоазіатської стрілецької дивізії 65-ї армії Сергій Григорович Смаліус під час відвідин музею

подарував свій комсомольський квиток, виданий у 1938 році, та рукопис спогадів про бої під Новгородом-Сіверським. Представлені в експозиції і матеріали воїнів 102-ї Далекосхідної Новгород-Сіверської стрілецької дивізії 48-ї армії: польова сумка командуючого артилерією дивізії П.Г.Лаврова, який загинув у боях; протигаз, пілотка, кобура, ремінь редактора дивізійної газети “Вперёд” М.І.Ченцова; подяка Верховного Головнокомандуючого за участь у звільненні Новгорода-Сіверського старшині Андрію Корнійовичу Синявському, уродженцю Новгорода-Сіверського, почесному громадянину міста.

Щемливі почуття викликають фронтові листи – прості трикутники і поштові картки, як-от: ”Новогодние подарки в Германию. От пилотов, пехотинцев, от Балтийских моряков Шлём под Новый год гостинцы – Груды ваших черепов”, “Смерть немецким оккупантам” (із зображенням партизана), “Стреляю так, что не патрон – то и немец!”.

З-поміж інших раритетів цього періоду хочеться виділити фотоапарат “Фотокор” 1941 року. Він належав Івану Івановичу Макаренку, старшому сержанту, командирі відділення розвідки 1819-го артдивізіону 147-ї артилерійської бригади 65-ї армії, уродженцю с. Прокопівка Новгород-Сіверського району. З 1943 року Іван Іванович служив ординарцем, потім ад’ютантом К.К.Рокоссовського, часто фотографував маршала, членів штабу. В 1945 році під час зйомок на передовій фашистська куля пробила апарат. В 1999 році Макаренко передав “Фотокор” до музею.

Про дружбу, що не згасла і після війни, “розповідає” бюст Героя Радянського Союзу Георгія Сергійовича Артозеєва. Його колишній партизанський командир подарував своєму воєнному побратиму, колишньому партизанському зв’язковому, мешканцю Новгорода-Сіверського Олексію Євдокимовичу Шахову з нагоди 20-річчя Перемоги. Сьогодні немає серед живих ні Артозеєва, ні Шахова, а бюст із дарчим написом зберігається в музеї.

Не менший інтерес ніж речові викликають документальні пам’ятки, як-от: невеликий аркуш паперу 12 x 8 см – “Справка. За отличные боевые действия в боях за освобождение Риги... объявляю благодарность войскам генерал-майора танковых войск Шаповалова, в числе которых служит Харченко Александр Константинович”; облигація третьої державної воєнної позики 1944 року номіналом 100 рублів; листівка-звернення до німецьких генералів, офіцерів, солдат із закликом здаватися у полон від імені командуючого 3-м Білоруським фронтом маршала О.М. Василевського, датована 11 квітня 1945 року; грамота Геннадія Миколайовича Чеховича про нагородження пам’ятною медаллю “За визволення Дукельського перевалу”; рідкісні примірники газет – “Известия” за 31 серпня 1941 року, “Голос визволеної Сіверщини”(орган окупаційної влади) за 15 травня 1943 року, “Правда” за 17 вересня і “За победу” за 18 вересня 1943 року з інформацією про визволення Новгорода-Сіверського, “Перемога” (Фастів) за 7 листопада 1944 року тощо.

Це лише невелика часточка матеріалів, які допомагають вивчати і висвітлювати історію краю періоду Великої Вітчизняної війни. Пошук нових реліквій триває.